

Materyal ve Düşünsel Hayatın Üretimi ve Yabancılaşma

İrfan Erdoğan

Bilim ve Utopya, sayı 182, Ağustos 2009, 9-16

İnsan kendi fiziksel, bilişsel/psikolojik ve toplumsal hayatını her gün sürekli üretmek zorundadır. Bu üretimleri insan örgütlü yapılar ve ilişkiler içinde yapar. Bu örgütlü yapılar ve ilişkilerin tarzı, insanın kendini, diğerlerini/ötekileri ve toplumunu nasıl ürettiğini gösterir. Böylece, insan ne ve nasıl olduğunu, bu oluşun koşullarını da sürekli olarak yeniden-üretir. Kendisi, dışı, üretimi ve ilişkileri üzerinde düşünceleri, yeniden-ürettiği maddi hayatın kendisinden çıkar gelir. Kendisi, dışı, üretimi ve ilişkileri üzerinde düşünen insan, sadece var olan yaşam koşullarını tutmak için ilişkilerinin sürdürmeyle kalmaz, aynı zamanda, onu değiştirmek, daha iyi yapmaya çalışır. Materyal ve düşünsel hayatı üzerine düşüncesini yansıtan ve bu düşüncelerle, örgütlü yaşamını ve ilişkilerini kendisi ve diğerleri için tanımlayan ve açıklayan insan, böylece, var olan materyal ve düşünsel (duygusal dahil) dünyasıyla birlikte kendi tarihini yapar: Her acıktığında, muz ağacına tırmanma ve muz yeme ile ilgili gereksinim ve faaliyet üzerinde, maymun düşüncesini yansıtamadığı veya yansıtmadığı için, kendi koşullarını değiştiremez (sınırlı çitleme ötesinde, çitleme, muzlar üzerinde sahiplik ve mülkiyet hakkı, ve mülkiyet ilişkilerinden geçerek diğerlerini yoksun ve yoksul bırakmayı üretmez), böylece, kendi kültür ve tarihini yapamaz; ama kendi koşulları üzerine düşüncesini yansıtan ve yansıtabilen insan, kendini içinde bulunduğu koşullardan hareket ederek, kendi tarihini yapmakla kalmaz, aynı zamanda diğerinin de tarihini yapar. Bu süreçte, örneğin, kendi zenginliğinde materyal ve düşünsel olarak yoksunlaşmış ve yoksunlaştırılmış, yabancılaşmış ve yabancılaştırılmışlar, “neden Avrupa zengin?” sorusuna, bilişsel ve materyal yoksun ve yoksulluklarını yeniden üreten üretilmiş-yanıtlar vererek ve bu yanıtlara uygun faaliyetleri yaparak ve destekleyerek, kendi tarihlerini başkalarının belirlediği biçimlerde yapmaya devam ederler. Maymunun sorunu, biyolojik yapı nedeniyle çok sınırlı düşünme ve düşündüğünü yaptıklarına ve yapmadıklarına, yapabildikleri ve yapamadıklarına, yansıtamama sorunudur. Başkalarının egemenliğini sürdürmeye, başkalarının efendiliğini/gücünü/iktidarını ve kendi köleliğini/güçsüzlüğünü yeniden-yaratmaya katılan insanın sorunu, üretim tarzı ve ilişkilerine işlevsel olarak üretilen ve yayılan düşünceler üzerinde nasıl düşündüğü ve düşündürüldüğü sorunudur: Sabah

erkenden kaldırılıp, caminin yolunu tutturulan çocuk veya okulun veya iş yerinin yolunu tutmak zorunda bırakılan insan, aynı zamanda, camideki, okuldaki ve iş yerindeki egemen üretim ilişkileri üzerinde düşüneceği düşünüldüğü/bilindiği için, bu üretim ilişkilerini meşrulaştıran, doğrulayan ve haklı çıkaran (alternatifleri aşağılayan ve kötüleyen) düşünsel üretimlerle, düşünenin neyi nasıl düşüneceği, özlüce düşüncesi üzerine, önceden-üretilmiş işlevsel düşünceler oturtulur.

Yabancılaşma, insanın maddi ve düşünsel (düşünsele duygusalı da dahil edelim) varlığını, belirlenmiş örgütlü üretim tarzı ve ilişkileri içinde üretme biçimleri sonucunda çıkan, insan/insanlık durumudur. Aşağıda sunacaklarım, birbirinde bağımsız, kopuk, ayrı oluşumlar değildir; birbiri içinde, birbirini tamamlayan karaktere sahip oluşumlardır: Hepsi birlikte günümüzün insanlık durumunu ve bu durumdaki insanın kendinden, diğerinden, ürettiğinden, içini doldurduğundan, dağıttığından/yaydığından, kullandığından/tükettiğinden, duygu ve düşüncesinden, “Allah, din, iman” derken, “Allahtan, dininden ve imanından,” namaz kılarken, bu kılma faaliyetiyle demek istenenlerden yabancılaşmasını anlatır. Bu yabancılaşma, yakınlaşarak/yakınlaşmayarak, katılarak/katılmayarak ve yaparak/yapmayarak gelir. Kopma değildir, tam aksine bağlanarak oluşan bağlanmayla kopmadır.

Kendini üreten insan hem materyal hem düşünsel kendini, ilişkilerini ve özlüce toplumu üretir. Dolayısıyla kendini, toplumunu, ilişkilerini nasıl üretiyorsa, kendisi, toplumu ve ilişkileri öyledir. Eğer yabancılaşma üretiyorsa, bu yabancılaşma kendinde, toplumunda, her yerde ve her şeydedir.

Üretime katma/katılmayla üretilen yabancılaşma

Kitle iletişiminin üretimi, üretim için gerekli kaynakları mülkiyetinde tutan kapitalist sermaye (veya devlet) ile kendi yaşam koşullarını üretme olanaklarından yoksun bırakılmış ve kendi yaşam koşullarını üretebilmek için paraya, dolayısıyla kapitalistin belirlediği koşullarda çalışmaya ihtiyacı olan emeğe gereksinim vardır. Kapitalist üretim biçimi önce emeği mülkiyet yapısından geçerek kaynaklardan ayırır (yabancılaştırır). Üretim yapmak için özel mülkiyetteki kaynakların kullanılması gerekir. Bu da emeğin işe koşulmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla, önce emeği yabancılaştıran sermaye, sonra da ücretli kölelik yoluyla (insanları çalıştırarak) emek ile kendi mülkiyetine geçirdiği kaynakları birleştirerek üretim yapar. Üretimden elde

ettiği artı değerin gaspıyla emeğin yoksunluğunu ve kendisinin zenginliğini üretir. Üretim noktasında, insanın bilinçli ve amaçlı eylem kapasitesi ondan yabancılaştırılır; insan üretimde bir birim olur ve üretimdeki insanlar arası ilişki de üretim aygıtındaki “şeyler arası ilişki” biçimini alır. Marx’ın Kapital yapıtının ilk bölümünde belirttiği çok bilinen ifadede olduğu gibi, üreten insanlara işleri sırasındaki sosyal ilişkileri işte çalışan insanlar arasındaki doğrudan sosyal ilişkiler olarak görünmez, onun yerine, kişiler arasındaki materyal ilişkiler ve şeyler arasındaki sosyal ilişki olarak görünür. Bu görünümde, sosyal ilişkiler “oldukları gibi şeyler arasındaki ilişki olarak görünürler, çünkü üretim noktasında sermaye emek-gücünü “şey” olarak niteler. Kapitalist üretim tarzi ve ilişkileri içinde, nesneler özneye ve özneler nesneye dönüştürülür. Bu süreç sonucunda, özneler belirlenmiş ve passive hale getirilirken, nesneler aktif ve belirleyici faktörler yapılır (reification).

İnsan, gereksinimlerini hisseder, bunu gidermek için gerekli/alternatif faaliyetler üzerinde düşünür, bu faaliyetlerden en az birini yaparak gerçekleştirdiği üretimle gereksinimini giderir. Dikkat edilirse, yukarıdaki anlatıda, gereksinim insanın kendi gereksinimi, başkaları tarafından oluşturulmuş, yaratılmış bir gereksinim değil. Bu gereksinimi gidermek için olası faaliyetleri düşünen ve bunlar arasında seçim yapan, yine o insandır; seçtiği faaliyetle gereksinimi giderme üretimini de yapan yine o insandır. Kapitalizm tarzı örgütlenmeler ve ilişkilerde, insan gereksinimi hisseder veya insana gereksinim hissettirilir. Sorun bu gereksinimi gidermek için faaliyeti yapma (örgütlenme ve üretme) ile gelir: gereksinimi gidermek için üretim yapma olanakları insanın elinden alınmıştır. Gereksinim ve gereksinim için üretim yapma arasına, mülkiyet tazı ve ilişkileriyle gelen güçlü bir yapı konmuştur. Üretim bu yapılarda ve bu yapılar içinden geçerek yapılır. İnsan, kapitalist mülkiyet yapıları ve ilişkilerini doğası nedeniyle, üretime kendi gücü ve kararı/isteği dışında, ötesinde ve üstünde belirlenmiş koşullara katılır, katılmak zorunda kalır. Üretimden, üretime özel biçimlerde katılması nedeniyle yabancılaşır. Dikkat edilirse, bu yabancılaşma, örneğin, işsizlerin üretime katılmayarak üretime katılmanın koşullarının belirlenmesine katılmasıyla gelen yabancılaşmadan, işsiz bırakma nedeniyle dışarıda bırakılma oluşturulan katılmadan farklı olarak, onun bütünleşik bir parçası olarak, iş yapmayarak değil, iş yaparak yapılan üretime katılmayla oluşan bir yabancılaşmadır. Bu yabancılaşmayla hem işsizler hem de çalışanlar kendilerinin köleliğini, yoksunluğunu ve yoksulluğunu ve egemen yapıların materyal ve düşünsel zenginlik ve baskı koşullarını yeniden-üretirler.

Üretim olanaklarından yoksunlukla üretilen yabancılaşıma

Üretime katılmayla ilgili yoksunluğun ve yabancılaşımanın üretilmesi için, insanın, gereksinimlerini gidermek ve kendini gerçekleştirmek için faaliyet yapabilmesinin zorunlu koşulu olan üretim olanaklarına sahip olması ve/veya üretim olanaklarını kullanabilmesi gerekir. Kapitalist üretim tarzında, insanların büyük çoğunluğu, mülkiyet ilişkileri içinde, bu olanaklardan yoksun bırakılmıştır. Üretim olanaklarından yoksun bırakılan insan, hem kendi yoksunluklarını hem de başkalarının zenginliğini üretmesi için, insanın yabancılaşımasının en önemli unsurlarından biriyle, yani parayla (ücretli kölelikle), üretim yapması için üretim olanakları (kaynaklar) ile birleştirilir. Bu birleştirmede, şu kesin garantiye alınır: Büyük çoğunluğun üretim olanaklarından/kaynaklarından yoksunluğunun devamı (yoksulluğun devamı) ve mülkiyetin korunması (üretilen zenginliğin kaynaklara/olanaklara sahip olanların elinde kalması). Dolayısıyla, insan gereksinimini giderme olanaklarını/araçlarını kullanırken, aslında o olanaklardan/araçlardan yoksun bırakılması nedeniyle, yabancılaşıyor: kullandığı olanaklar/kaynakların üretim için gerekli koşullarını belirleyen o değildir. O sadece başkaları tarafından belirlenmiş olanak/araç kullanma koşullarının yeniden üreticisi durumuna sokulmuştur.

Üretimin koşullarının belirlenmesiyle gelen yabancılaşıma

İlişkili diğer bir yabancılaşıma, üretim koşullarının belirlenmesiyle gelen yabancılaşımadır. Bu yabancılaşıma, neyin üretileceğine, nerede üretileceğine, nasıl üretileceğine, hangi koşulda üretileceğine, ne amaçlar ve sonuçlarla üretileceğine (ve üretilmeyeceğine) karar verme koşullarıyla gelen yabancılaşımadır. Bu yabancılaşımda, örneğin, sabah kalkıp, daha kahvaltı bile yapmadan, televizyonu açmaya kalkan çocuğunuza “hayır olmaz” dediğinizde, “n’apacağım şimdi, geriye yatmaktan başka bir şey kalmadı” diye yanıt vererek, odasına gidip yatması, örgütlenmiş ve içimize işlenmiş egemen üretim koşullarının bize sunduğu alternatiflerin ve alternatifsizliklerin bilinci ve davranışını, aynı zamanda yabancılaşımanın insan ve insanlık için üzücü karakterini anlatır. İş koşulları ve ücret

politikaları gibi üretimin nasıl yapılacağı ile ilgili belirlemeyle gelen yabancılaşımda, örneğin, ücretli/işsiz köle, iş yerindeki ve ücret politikalarıyla yaratılan koşullara düşüncesini yansıtmayı bile anlamsız, sonuçsuz ve gereksiz bulur; ve hatta bu düşünce aklına bile gelmez. Var olan üretim koşulları, materyal ve düşünsel üretimin baskıları altında normalleştirilmiştir, doğrulanmıştır, haklılaştırılmıştır ve evrenselleştirilmiştir. Üretimin koşullarının belirlenmesiyle gelen yabancılaşımda, sürekli demokrasi ve özgürlük teraneleri okuyan akademisyenler bile, kendi maaşlarının/ücretlerinin belirlenmesinde, en küçük bir güce/etkiye sahip değillerdir. Güçsüzleştirilmişlerdir ve güçsüzleştirilmişliklerinde diğer güçsüzleştirilmişlerden (örneğin öğrencilerden) görece güçlü olmalarıyla, kendi yabancılaşımlıklarının acısının tadını çıkartırlar.

Üretilenin içeriğinin doldurulmasıyla gelen yabancılaşıma

Neyin, nerede ve nasıl üretileceği, aynı zamanda, üretimin içeriğinin doldurulmasıyla ilişkilidir. Bunlara karar verenlerin karar vermesiyle başlayan ve gelen insan faaliyetleriyle üretilen yabancılaşımlara, aynı zamanda üretilen ürünün içeriğinin belirlenmesiyle gelen yabancılaşımlar da eklenir.

Ürün içeriğini doldurma pratikleri, örneğin, kozmetik, giyecek ve yiyecek gibi ürünlerde, ilgili endüstrilerin ve reklamcılık, moda ve televizyon gibi bilinç ekme işi yapan endüstrilerin ürünlere eklediği değerlerle yarattıkları ve yücelttikleri fetişleştirmeyle yapılır: Pantene kullanmazsanız, saçınız sizi sevmez. ürüne yüklenen değerlerle, insan kendi ve diğerlerinin gözünde insanlığını ve değerini kazanır: Converse giymeyle gelen değer pazarlamasıyla, Connors (taklit) giymeyle gelen değersizleştirme. En kötüsü, elbette, üretilen ürünün içeriğinin doldurulmasıyla gelen yabancılaşımda, bir anne sevgisini veya bir insan sevgisini ifade etme (sevgiyi gösterme) faaliyetinde, iki insan arasına endüstriyel bir ürün (satın alınan bir hediye) yerleştirilir; bu yerleştirme yoluyla, sevgi, sevgiyle aracılanmaz; sevgi bir ürünle aracılanır; ürüne atfedilen/yüklenen değer ne kadar yüksekse, bu ürünü satın alıp vermeyle, sevgi de o kadar yüksektir: beş taşlı bir pırlantanın “sevgisi,” teknolojik ürünle aracılanmamış bir dokunuşun sevgisi üzerinde egemenlik kurduğunda ve onu değersizleştirdiğinde, ürüne atfedilen değerle kurulan ve yüceltilen bir ilişkinin getirdiği yakınlaşmanın yabancılaşması yaşanır. İnsan bu yabancılaşmayı “asıl,

gerçek, doğru, değerli” olarak benimsediği için, sürekli olarak, her gün makyajını yamak zorundadır, çünkü makyajsız ne kendine bakabilir ne de başkasının ona makyajsızken bakmasına dayanabilir. Dolayısıyla, ürün/mal/emtia fetişizmi ile oluşan yabancılaşmada, yabancılaşma sadece ürün satınalma ve kullanma/tüketme eylemindeki yanlış imajın/gerçeğin yeniden-üretilmesiyle sınırlı değildir; tüm sosyal eylemleri, sosyal ilişkilerin asıl/sahi yapısını yok ederek, kapsar.

Ürün içeriğini doldurma pratiklerinde, iletişim ürünlerinde (örneğin sinema filminde ve televizyon programında), diğer her tür ürün içeriğini doldurmada olduğu gibi, materyal üretimi destekleyen egemen anlatılar ve kontrollü alternatiflerin anlatıları (burjuva feminizm, post-yapısalcı ve post-modernist kültürel incelemelerle gelen eleştirel söylemleri) ile içerikler doldurulur. Ürün içeriğini bu çerçevede doldurmaya gelen yabancılaşmada, içerik “efendi” tarafından doğrudan müdahale ile çok ender olarak biçimlendirilir; içeriği biçimlendirenler, ücret/maaş karşılığı “efendileri için” biçimlendirenlerdir: televizyon programlarını üretenler “efendiler/kapitalist bireyler” değildir; Demiryolu kıralı Pullman’ın “işçi sınıfının kiralanmış olanları ve “sahibinin sesinin” ne ve nasıl olduğunu bilerek/tahmin ederek ürün içeriğini dolduranlardır. Bu dolduranlar, kendi yaşamalarını yeniden üretme olanakları elinden alınmış ve yaşamlarını üretme koşulları başkaları tarafından belirlenmiş insanlık durumunun parçası kişilerdir; bu kişiler, “ama bizim size yazdığımız haber ve verdiğimiz resimler, gazetede yazdığınız ve koyduğunuz resimler değil” diyen stajyer/öğrencime, “sen gerçeği öğreneceksin, biz onların (gösteri yapan öğrencilerin) ne istediğini biliyoruz, onların (gösteri yapan öğrencilerin) oyununa gelmeyiz” diyen gazete editörü veya program müdürü olsa bile, kendine, kendi gibilere ve insanca insan olmaya yabancılaşmışlardır.

Üretilenin bölüşümüyle gelen yabancılaşma

İnsanın örgütlü yapılar ve ilişkiler içinde materyal ve düşünsel hayatını üretmesi biçimleriyle gelen yabancılaşmalardan biri de, üretilenin bölüşümüyle (zenginliğin paylaşımıyla) gelir. Bölüşümün karakteri, insanın katkısıyla uyuşmayan bir şekilde olduğunda, örneğin, günümüz kapitalizmde üretim sosyalleşmiştir (herkes üretime bir şekilde katılır), fakat bölüşüm özeldir: Zenginliklerin yaratılmasına herkes katılır, fakat bölüşümde çoğunluk dışarıda bırakılır.

Üretilen üründen yabancılaşma: kullanım/tüketimle gelen yabancılaşma

“Tüketiyorum, o halde varım” diyen insan, yabancılaşmasını kutsayan yabancılaşmış yabancıdır.

İnsanın ürününe yabancılaşması sadece emeğinin bir nesne olması değil, fakat ürünün onun dışında, bağımsızca, ona yabancı bir şey olarak varolması ve ona karşı duran kendi başına bir güç olması anlamına gelir. Geniş bir karpuz tarlasında karpuz bekçilerini düşünün. Bekçiler karpuzu bekler, ama karpuzu yeme hakkına sahip değildir. Ancak gizlice çalarak yiyebilirler. Bir yazarı düşünün. Kitabını yazar; basılır kitabı; % 10 telif verilerse, alır, beş on bedava kitapla birlikte. Yazar, kitapçıda kitabına bakar: bakabilir, ama almak isterse, parasını ödemek zorundadır, çünkü artık o ürün onun olmayan bir emtiadır; yazar ürettiği üründen yabancılaştırılmıştır. Bu yabancılaşmada insan ürettiği nesneden yabancılaşır; üretilen nesneden yabancılaşma, diğerlerinde olduğu gibi, üretimin örgütlenme biçimiyle birlikte gelir. Bu biçimlenmede, örneğin, ürün üretildikten sonra, üreten ücret/maaş vererek ürettiğinden edildiği gibi, ürettiğini kullanmak/tüketmek için para karşılığında satıl alması koşulu ile gelen yoksun bırakma vardır.

Satın alarak sahip olma ile gelen bir diğer yabancılaşma da, kapitalizmin en aşağılık yabancılaştırmalarından biridir: barlarda, ceket yakmaları, tabak kırmaları düşünün. Toplumsallığından ve kendinden topluma ve kendine rağmen yabancılaştırılmış mahluk/insan, bir ürünü satın alınca, onu istediği gibi kullanma ve kötüye kullanma hakkına sahip olduğunu sanır; bu onun bilişine işlenir. Ceketini yakma gibi ürünü tahrip edebilir, yok edebilir, çünkü “o ürün, artık onundur.” Üretim araçlarında ve kaynaklarda olduğu gibi, ürünün sosyalden özel mülkiyet ilişkilerinden geçerek oluşturulan bir yabancılaştırmadır bu: Bu yabancılaştırmada, para dahil üretilmiş bir ürünü hor ve kötü kullanma hakkını hisseden ve bilincini taşıyan kişi için, o ürünün aslında toplumsal bir bitmiş-ürün olduğu, onu satın almakla, toplumsal karakterini yitirmediği bilişi yoktur veya, birileri bu bilişi öne sürüyorsa, bu biliş aşağılanır.

Günümüzde egemen yapılan aptalca/ahmakça tüketim kültürüyle yabancılaşmalar derinleşir. Örneğin, bireyin kendi kendinden yabancılaşması, özün kullanımdan, tüketimden, teşhirden geçerek tanımlaması, değerini de bu yolla kazanılması ile yoğunlaşır.

Oyun, eğlence ve boş zamanın sömürgeleştirilmesiyle gelen yabancılaşıma

İnsanın oyun, eğlence ve boş zamanı değerlendirmesinin evrim süreci, sınıfsal yabancılaşıma ilişkilidir: Dinlenme, oyun ve eğlence işçi sınıfının çalışma saatleri dışındaki zamanında kendisini yeniden-üretebilmek, rahatlamak ve çalışma sürecine yenilenmiş-olarak katılabilmek için gereklidir. Yani, iş dışı zaman, iş zamanının bütünleşik bir fonksiyonudur. İnsan, içinde yaşadığı ilişkiler dünyasını dinlenme, oyun ve eğlence faaliyetleriyle yeniden üretir. Dolayısıyla, oyunun, dinlenmenin ve eğlencenin ürettiği asla kapitalist üretim tarzı ve ilişkileriyle ters düşmemesi gerekir, tam aksine, desteklemesi gerekir. Bu gereksinim ve bu faaliyetlerden geçerek zenginlik elde etme olasılıkları, bu faaliyetlerin kapitalist üretim tarzı ve ilişkilerine işlevsel hale getirilmesi gereğini, dolayısıyla, bu alanlardaki zaman ve yerin sömürgeleştirilmesini getirmiştir.

Kendini gerçekleştirememesi nedeniyle veya üretim tarzının getirdiği materyal ve bilişsel egemenlik altında biçimlenmiş kendisiyle, birey kendi kendinden yabancılaşıyor; İş yerinde insan, kendinin belirlediği kendi değildir, kendine ait değildir; kendinin örgütlenmediği bir yerde ve zamandadır. Son zamanlara kadar, çoğumuz, insanın iş dışında boş zamanında kendi gibi hissettiğini düşünürdük, çünkü iş dışı zamanı ve yeri, başkaları tarafından çok az örgütlenen zamana ve yerdi. Ne yazık ki 21 yüzyılın boş zamanı ve dinlenme zamanını sömürgeleştirildiği koşullarda, kendi gibi hissettiğini sanması ciddi bir yanılgıdır: Çünkü artık boş zaman, oyun ve eğlenme zamanı ve yeri de kendi dışında, kendi üstünde kontrol edemediği güçler tarafından düzenlenmektedir. Artık oyunun, eğlencenin ve boş zamanın ve bunlarla ilgili üretimin (örneğin oyuncağın üretiminin) örgütlenmesi, iş dışı zamanın, faaliyetlerin ve yerin sömürgeleştirilmesinden geçerek olmaktadır: Boş zaman da kapitalizmin kontrolünde olması gereken tüketim, dinleme, eğlenme ve oynama zamanıdır. Bu zaman da oyunda, eğlencede ve dinlenmede endüstriyel ürünlerin kullanıldığı bir zamandır. Bu zamanın harcandığı yer de egemen güçler tarafından örgütlenmiştir: Evdeki oyunda, eğlencede ve dinlenmede evin örgütlenmesi, televizyona ve bilgisayara göredir. Ev dışındakiler ise ANKAMALL, MİGROS, ARMADA gibi yerler içinde örgütlenmiştir. Sokakta eğlence, oyun ve maç tercihe edilmeyen haline getirilmiş, örneğin, sokaktaki

maçın yerini, sermayenin örgütlediği yer ve zaman sınırı içinde halı-sahada yapılan maç almıştır. En özgür olarak, yabancılaşmadan en uzak olarak nitelediğimiz “piknik” faaliyeti bile, “endüstriyel ürünlerle “tıkınma faaliyetine” dönüştürülmüştür.

Oyun eğlence boş vakit faaliyetlerinin üretiminin ve dağıtımının sömürgeleştirilmesiyle, insanın kendi oyunu, eğlencesi ve boş zamanını kendi yaşamından çıkartarak hem o yaşamı kutlayarak hem de ona karşıtlığı ifade ederek oyununda, eğlencesinde ve boş vaktini biçimlendirmesinde yansıması olanakları ortadan kaldırıldı. Artık tüm bunların üretimi ve dağıtımı çeşitli endüstriyel çıkarlar tarafından yapılmaktadır. Dolayısıyla, bunların üretimi ve dağıtımında işçi olarak çalışan insan, bunların nasıl nerede üretileceğine karar veremediği için kendi oyununu, eğlencesini ve boş zamanını üretme olanaklarından da mahrum edilmiş, yoksun bırakılmış, yabancılaştırılmıştır: Onun oyunu endüstrilerin düzenlediği oyundur, hatta “sermaye oyunu” bile. Onun oyuncağı, kendisinin kendisi için yaptığı oyuncak değil, endüstriyel ve siyasal güçlerin koşullarını belirlediği ve onu işçi olarak çalıştırdığı bir üretim ve dağıtımdır. Bu yabancılaşmayı bir diğeri takip eder: tüketimin karakteriyle gelen yabancılaşma. Bu yabancılaşmada, insan oyununun, oyuncağının ve eğlencesinin ve boş zamanının kullanıcısı ve tüketicisidir: onu yeniden satın almak zorundadır çoğu kez. Oyunun kurallarını, oyuncağının biçimini, eğlencesini nasıl yapacağını ve boş zamanının nasıl “harcayacağını düşünürken bile, düşüncesi ve dili bile sömürgeleşmişin sömürgeleştiren tarafından yarattığı düşünce, dil, duyarlılıktır. Kullandıkları, düşüncesi, dili ve duyarlılıkları, kendinin sandığı egemen-ötekilere aittir. Dolayısıyla, düşüncesiyle, diliyle, duyarlılıklarıyla, kendine karşıdır, kendi için sandığı kendine yabancılaşmıştır. Bu yabancılaşma hem birey olarak kendine hem de kendi gibilere karşı düşmanlığa, sevmemeye, değer vermemeye, değersiz görmeye kadar çeşitlenen sonuçlar getirir.

Yabancılaşmadan kaçış ve kurtuluş

İnsan yabancılaşmaların farkında olduğu için, yabancılaşma, yabancılaştıranların dünyasına işlevsel bir şekilde yeniden tanımlanarak, yabancılaşmanın geliştirilmesi yabancılaşmadan kurtulma olarak sunulur: Yabancılaşan insan kaçış için işe, para kazanmaya, satın almaya, tüketmeye daha çok yöneldikçe daha çok yabancılaşır. Değeri yabancılaşmış ilişkilerde ve emtia

fetişizminde bulan insan bulduğunu sandığı enginlik ve değerde en değersizleşmiş ve en yoksullaşmış insandır: bu insan insanlığını bulduğunu sandığı anda bile kaybetmiş olandır.

Yabancılaşma, “katılmaktan kaçış” veya “birinin katılmaması veya dışarıda bırakılması ” değil, özel biçimlerde katarak, katılarak, dışarıda bırakılmasıdır. Bunun en somut örneklerinde biri de “oy vererek demokrasiye katılmadır.” Aslında, oy verme süreçlerinden geçerek kitlelerin toplum yönetimine katılması, toplumun (kendisinin) şimdi ve geleceği için karar vermeye katılması, demokrasiye katılması engellenir, kitleler bu tür süreçlerle katılarak dışarıda bırakılır.

“Memnun işçi, verimli işçi, kendini “ait hissedeni” işçi, iş yerinde beklentilerinin karşılandığını hissedeni işçi (veya memur) yabancılaşmamış işçidir/memurdur” gibi, anlatılar, biliş yönetimi anlatılardır, çünkü memnuniyet ile, rıza ile, severek katılma, yukarıda belirttiğim gibi, katarak yabancılaştırmadır, yabancılaşmadır. Memnun olmayan işçi ile memnun olan işçi arasındaki fark, yabancılaşmışlık koşulundaki duygusal/düşünsel farktır.

“İş yerinde veya başka bir örgütlü yerde motivasyonsuzluk, verimli çalışmama, sorumluluktan kaçma, normsuzluk, kendini ait hissetmeme yabancılaşmadır; dolayısıyla, bunların tersi düşünce ve davranış kalıplarına sahipsen, sen yabancılaşmamışsın demektir” gibi anlatılar, kurnaz bir şekilde, yabancılaşmayı “kapitalist iş süreçlerine ve siyasal süreçlere katılmama” olarak tanımlamakta; egemen ekonomik ve siyasal çıkarlara işlevselliği yüceltmektedir. Bu kurnazca anlatıyla, insan “merkezden” edilir ve merkeze “şirket, devlet, veya kurum” yerleştirilir. Böylece, “şirket/devlet benim/insanlık için ne yaptı” gibi soruların yerine, “sen/insan şirket/devlet için ne yaptın?” gibi sorular getirilir. Özlüce, iş yerindeki motivasyonsuzluk veya iş yapmadaki isteksizlik, “o işten, herhangi bir veya birden fazla nedenle yabancılaşmayı” anlatır, ama motivasyon olması ve istekle çalışma, yabancılaşmamayı anlatmaz, “rıza ile, istekle katılmayı” anlatır ki zaten “yabancılaşma” bu katılmanın bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Nesnellik , öznellik ve yabancılaşma

Üretimden tüketime kadar insan ilişkileri süreçlerinde en yoğun kullanılan kavramlardan biri de, yansız olmayı ima eden nesnelliktir. Gouldner’ın (1970)

belirttiği gibi, nesnellik insanların sevme kapasitesi kötürümleştiiği zaman kendilerine sundukları tesellidir. Nesnellik yansızlık değil, kendinden ve toplumdan yabancılaşmadır. Nesnellik kişinin sevmediği fakat karşı gelmediği bir dünya ile anlaşması, barış yapmasıdır. Nesnellik kişi statükodan koptuğu, fakat statükonun eleştiricileriyle özdeştirilmekten çekindiği zaman ve anlamlı alternatifler kadar toplumsal gerçeğlerden ayrıldığı zaman yükselir. Nesnellik savı kişiyi içsel sığınanın zayıflığını kurallaştırılmış uzaklık üstünlüğüne dönüştürür. Nesnellik yabancılaşmış ve siyasal bakımdan yersiz yurtsuz olanların ideolojisidir. Bu “nesnel” kişiler toplumsal statükonun sınırları içinde iş görürler. Dikkat edilirse, bu tür yabancılaşma, post-modern kültürel incelemeler söyleminde gelen “özneelliğin” bir tür aynada yansıması gibidir: Eleştirel söylem ile, kişi yabancılaştığı, ama üretim tarzı ve ilişkileri bağlamında incelemekten kaçındığı bir örgütlü dünyayı, hem kendisi için hem de sevmediği ama görece bir rahatlıkla yaşadığı sistem için tehlike yaratamayacak şekilde eleştirir. Bu eleştiriyle hem kendini rahatlatır hem de kontrollü alternatif sunduğu için sistemi rahatlatır.

Yabancılaşmanın kaynağı

Yabancılaşmanın kaynağı insanın psikolojisi değildir: her tür yabancılaşmanın kaynağı insanın örgütlü yapılar ve ilişkilerden geçerek kendini üretme biçiminde yatar. Yabancılaşma insanın psikolojik hali olarak görünebilir, fakat insanın yabancılaşma durumu günlük faaliyetlerde kendini nasıl ürettiğiyle ilişkilidir.

Duygusal yabancılaşma, duyguyu yitirme, duygusal buzlaşma, duygusuzlaşma değildir. Duygusuzluk dediğimiz, duygululuk gibi, ama ondan farklı tarzda olan duygudur. Duygusal buzlaşma, duygusuzlaşma da öyle. Duygusal yabancılaşma dediğimizde, farklılaşmış duygudan bahsediyoruz ve bu duygu bir şekilde “insan olmaya ait olandan” ayrı, ona aykırı olarak kabul edilen duygudur. “İnsan olma duygusu” “şirket politikalarına ve iş koşullarına uymayı besleyen hisler ağı/kümesi” olarak tanımlanırsa, o zaman, duygusal yabancılaşma, şirket BİZliği taşımayanlarda görülür. Bu, akıllıca “ötekileştirmedir, kötü olan ONLAR yaratmadır. Ama biz, ölçü olarak “şirket bizliğini” değil, “insan bizliğini” alıyoruz.

Duygusal yabancılaşma ile insanlara, yabancılaşmayı derinleştiren “duyarlılıklar” işlenir. Bu duyarlılıklar yüceltilir ve insan bu duyarlılıklara sahip olmayı “değer” ile ilişkilendirir. Bu duyarlılıklar, insan hakları, özgürlük, kadın hakları, çocuk

hakları, sevgi, empati gibi birçok kavramlar içine işlenir. Bu işleme sonucunda, özgürlük, özgürlük teranesi okuyanın özgürlüğü değil, tam tersine onun özgürlüksüzlüğünün ifadesidir. Bu duyarlılıklar, kendisinin sandığı, kendisine ait sandığı, kendisiyle ilişkili hemen her şeye aykırı olan, ters düşen duyarlılıklardır.

Yabancılaşmanın etiği ve Gerçeği

Yabancılaşmanın etiği kapitalist pazarın kişinin kendini gerçekleştirme (self actualisation) etiğidir. Dolayısıyla, yabancılaşmış insan, etikten yoksun insan değildir, aksine, demokrasi, özgürlük, insan hakları, hukukun üstünlüğü, empati gibi “içerikleri işlevsel olarak doldurulmuş” anlatılarla gelen “yüksek etik değerlerle beslenen” insandır. O insan, yaşamının her anında, önce kendinden ve diğerinden (diğerlerinden) kopartılır ve sonra egemen üretim biçimi ve ilişkilerine işlevsel olan bağlarla yeniden bağlanır. Yabancılaşmış insan, diğerleriyle birlikteyken yalnızdır, egemen ve kontrollü alternatiflerin bağlarıyla bağlansa bile. Yabancılaşmış insan, nicel bağlamda çok ve nitel bağlamda farklılaşmış görünen derin duyarlılıklara sahiptir. Bu duyarlılıklar endüstriyel yapılar ve bu yapıların bilinç üreten örgütlü ilişki ağları ile biçimlendirilmiş duyarlılıklardır: Bu duyarlılığın seviyesi o denli yüksek alçaklığa ve alçalmışlığa sahiptir ki, örneğin, “hırsızca “hırsız” dersiniz, vurguncuya “vurguncu” dersiniz, bu yüksek alçalmışlığın duyarlılıkları “kabarır” ve hırsız ve vurguncu hakkında konuşmayı bir kenara bırakır ve “üslubunuz,” “vücut diliniz,” “sivri diliniz” üzerinde konuşmalar, açıklamalar, söyleşiler, tartışmalar yapmaya başlar. Böylece, biçimin özü tanımladığı bir ortam yaratılır, sürdürülür ve “gerçek yerinden edilerek yabancılaştırılır.”

Yabancılaşma ve soruşturma

“Soruşturulmayan hayatın anlamı yoktur” ama, önemli olan nasıl soruşturulduğudur, çünkü soruşturmayan insan yoktur. Sorun soruşturmama sorunu değil, soruşturmalara yanıt olarak hazırlanmış ve din, inanç, demokrasi ve açık toplum (ve onların düşmanları) gibi çeşitli ikna edici paketlerle paketlenmiş “gerçekler” ile gelenin getirdiği sonuçlar sorunudur. Bu durumda, ya örgütlü üretim ilişkileri içinde “ampül gibi yanan” (yani artık ışık vermeyen) ya da verili olanlarla “doldurulmuş” olan insan “entelektüel üretimiyle” “bitmiş” insandır. Bu “bitmiş” ürün, bitmiş paketi içinde, bu bitmiş kendini ve elbette kendini üreten üretim yapısını

yeniden üreten faaliyetlere rıza ile, canı gönülden, severek katılır; bu katılmada, “dost ve iyi BİZler,” “dost ve iyi ötekiler” ve “düşman ötekiler” vardır. Bu “entelektüel yabancılaşma,” insanın, kapitalizmde, anti-entelektüel (aydına düşman) üretimiyle gelen ve resmi okullar da dahil, kitle iletişim araçları yoluyla yayılan “cehaletle bilgiçlik taslatan yabancılaşmadır. Dikkat edilirse, bu yabancılaşmada da, insan birbirinden ayrı, birbirinden uzaklaşmış, yalnız varlıklar değil, tam aksine, birbiriyle belli tarzda ve içerikteki entelektüel üretimi (entelektüel yabancılaşmayı) yeniden üreten ilişki içindedirler. Bu ilişkiye, örneğin, üniversitelerdeki ofislerinde akşama kadar “çaylı, kahveli, sigaralı ve küfürlü dedikodularla, kendinden-olmayanların (veya sevmediklerinin) kuyusunu kazmakla” günlük üretim yapan “memur-akademisyenler” iyi bir örnektir. Bu tür ve benzeri yabancılaşmaları, toplumsal üretime ve ilişkilere genişlettiğimizde, “geri-kamışlığımızı ve geri-bırakılmışlığımızı” nasıl kendimiz yeniden-ürettiğimiz de ortaya çıkar. Hele, bunu “küreselleşme ve evrensel kültür/değerler” gibi ideolojik çerçevelerin içinde yaptığımızda, yabancılaşmamız, köleliğimizin zincirlerini boynumuzdaki gül demetleri sanarak sevmeyi ve ona sarılmayı beraberinde getirir.

Sonuç

Kapitalist üretim tarzı ve ilişkileri içinde insanlar birden fazla yabancılaşma deneyimler: (a) İş yerindeki yabancılaşmada insan ürettiği nesneden yabancılaşır; Üretilen nesneden yabancılaşma üretim sürecinin, üretim faaliyetinin bir sonucudur. Mallar/emtialar insan emeğinin yabancılaşmış ürünleridir. (b) İnsan üretim sürecinden yabancılaşır: Neyin neredede, hangi koşulda, ne amaç ve sonuçlarla üretileceğine karar verme gücünden insanın tümüyle yoksun bırakılması; iş koşullarının tümüyle insanın dışında, ona rağmen belirlenmesi. (c) Ürün üretildikten sonra, ücret vererek üretilenden ve zenginlikten emeğin yoksun bırakılmasıyla gelen yabancılaşma; (ç) Kaynaklarla bağ kuran paranın, özü ve değeri tanımlaması ve tapılan amaç haline gelmesiyle oluşan yabancılaşma (d) kendini gerçekleştirilememesi nedeniyle veya üretim tarzının getirdiği materyal ve bilişsel egemenlik altında biçimlenmiş kendisiyle, kendi kendinden yabancılaşması. (e): İnsanın işine, işinin ürününe ve kendisine olan ilişkisinde gerçek olan (yabancılaşma), aynı zamanda diğer insanlarla olan ilişkisinde de gerçektir ve bununla diğer insanlardan yabancılaşma gelir. En temel sorun, kapitalizmin, materyal hayatı üreten insan üzerine değil de, nesneleri üreten üretilmiş nesnelerin/ürünlerin değeri üzerinde odaklanmasında yatmaktadır.

NOT: Okuma kaynakları için benim şu kitapların kaynakçalarına baskınız: İletişimi Anlamak, Öteki Kuram, Popüler Kùltür ve “irfanerdogan.com” adresindeki makaleler ve kaynaklar.